

pre historický materializmus. V minulom roku prebehla živá diskusia o „anketománii“ v sociológii. Závěry týchto diskusií ovplyvňovali ďalšie používanie metód a techník. Dnes je situácia taká, že pri sociologickom výskume sa používa komplex metód a techník, počnúc využívaním demografického a etnografického materiálu a kombinovanie ankiet, dotazníkov, rozhovorov, osobných dokumentov, pozorovania zúčastneného a nezúčastneného atď.

Zatiaľ v poľskej sociologickej literatúre chýba systematické spracovanie problematiky metód a techník súčasných sociologických výskumov. Túto medzeru nahrádzujú predbežne skriptá S. Szostkiewicza, *Procedury a techniki sociologicznego wyszkumu* (Procedury i techniki badań socjologicznych). V IFiS však už vzniklo pracovisko, ktoré sa má špeciálne zaoberať rozpracovaním tejto problematiky.

Vedecký život sociológov si možno ťažko predstaviť bez Poľskej sociologickej spoločnosti, ktorá má mimo Varšavy ešte 4 odbočky (Poznaň, Lodž, Lublin, Krakov), na čele ktorej stojí prof. Ossowski. Spoločnosť usporiada prednášky a diskusie, na ktorých sa často zúčastňujú sociológovia zo zahraničia (prof. dr. Reinhardt Bendix, prof. dr. Goriczar, prof. dr. G. Osipov atď.).

Svoj informatívny článok som začal tým, že som poukázal na veľké možnosti získavania poznatkov a skúseností z poľskej sociológie pre rýchly rozvoj marxistickej sociológie u nás. Treba si len želať, aby sa začínajúca spolupráca medzi našimi a poľskými sociológmi rozšírila a nadobudla trvalý charakter, aby sme v krátkom čase dohonili to, čo sme doteraz vo vývine marxistickej sociológie zameškali.

K VÝVOJU A KU KRITIKE KONFUCIÁNSKEJ ETIKY

MARIÁN GÁLIK

Keď prof. Derk Bodde spracúval register k anglickému prekladu Dejín čínskej filozofie (Čung-kuo če-süe š') od prof. Feng Jou-lana a prišiel po heslo Ethics v prvom zväzku (v ktorom sa hovorí o začiatkoch čínskej filozofie až po 1. stor. pred n. l.), napísal, že „tak mnoho z čínskej filozofie patrí do etickej oblasti, že úplný zoznam všetkých odkazov k etickým kategóriám spomínaným v tomto zväzku by bol temer nemožný“.¹

Stará čínska filozofia je predovšetkým učením etickým; súčasne aj filozofiou politickou, pričom etika slúži politike. Všeobecne sa dá povedať, že etika ako učenie o morálke, mravných kategóriách, úlohe mravnosti v individuálnom, v spoločenskom a politickom živote tvorí základ čínskej filozofie vcelku, i osobitne v jednotlivých filozofických smeroch, konfucianizmu, taoizmu, mohizmu

¹ Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy*, vol. I, Princeton, Princeton University Press, 1952, 429. Odtiaľ iba Fung Yu-lan.

atď. Má len v rôznych filozofických smeroch a u rôznych predstaviteľov rôzne formy. Konfúcius (r. 551—479 pred n. l.), prvý veľký čínsky filozof, vytvoril etický systém na idealistickom základe. To isté urobil, hoci iným spôsobom, aj Mo Ti (asi r. 479—381 pred n. l.), zakladateľ mohistickej školy. I učenie tzv. právnickej školy (fa-ťia), hoci odmietalo morálku,² ktorá vtedy platila za bežnú, malo svoje etické názory. Dôraz kladlo na etiku štátotvornú: všetko, čo osožilo vládnucej vrstve bolo dobré, lúpežné vojny, vyvražďovanie nepriateľského obyvateľstva, poprava za nevykonanie vojenského rozkazu; a zlé bolo, čo tej istej vrstve škodilo: ukrývanie ľudí nepriateľských vlád, každá neposlušnosť, každý prejav osobnej slobody.

Medzi „stomi filozofickými učeniami“ v priebehu stáročí zvíťazili konfuciáni. V tomto krátkom článku sa nemôžeme podrobne zaoberať predpokladmi, ktoré tomuto učeniu dopomohli k víťazstvu, ale jedným z nich, a to, zdá sa najzávažnejším, bola práve konfuciánska etika. Tento termín používame zámerne, lebo Konfúciova etika je do značnej miery iná. Konfuciánska etika slúžila petrifikácii spoločnosti, tomu „ideálnemu“ stavu, po ktorom túžili predstavitelia čínskych vládnych vrstiev. Etika sa stala zábezpekou *statu quo* ekonomického, politického, kultúrneho života a ich spoločenskej organizácie, mala zabezpečiť pokojný chod života, brzdiť každú snahu o zmenu postavenia jednotlivca a skupín. Spoločnosť, príroda, štát, ba celý svet — v čínskom ponímaní — mali byť ako zložitý stroj (povedané rečou človeka našej doby), na ktorom sa dajú vymieňať jednotlivé kolieska, páčky a iné súčiastky, ale nedá sa vymeniť niečo proporcionálne väčšie za menšie, funkčne spôsobilejšie za menej spôsobilé. Všetko tam má svoje li (vhodnosť), čo sa komu sluší a patrí, nikto si nemôže nárokovať viac, každý musí konať ako je predpísané, ako hovoria klasické knihy a učia veľkí filozofi, nesmie robiť inak, ak sa nechce previniť proti odvekému poriadku, proti prírodným a spoločenským zákonom, ak nechce narušiť pokojný tok udalostí.

Konfúcius bol tvorcom osobnej etiky. V jeho diele sa hovorí o niekoľkých vlastnostiach (či čnostiach), ktoré má mať dokonalý človek (tün-c').

Z nich najčastejšie sa spomína ľudskosť (žen): prekladá sa tiež ako humanita, dobro, láska, mravnosť alebo čnosť.³

Pre ilustráciu niekoľko citátov, ktoré nám tento základný pojem Konfúciovej etiky aspoň čiastočne objasnia:

„Fan Čch' sa spýtal na ľudskosť. Majster odpovedal: ‚To znamená byť priateľský k ľuďom‘“ (XII, 22).

„Jen Jüan sa spýtal na ľudskosť. Majster odpovedal: ‚Ľudskosť je sebaapremáhanie a odozva na to, čo sa sluší a patrí. Ak sa jeden deň premôžeš a budeš robiť, čo sa sluší a patrí, každý uzná, že si ľudský...‘ ‚Môžem sa spýtať, aké sú hlavné znaky ľudskosti?‘ povedal Jen Jüan. Majster odvetil: ‚Nedívaj sa na to, čo sa nesluší a nepatrí, nepočúvaj, čo sa nesluší a nepatrí, nehovor, čo sa nesluší a nepatrí, nerob, čo sa nesluší a nepatrí‘“ (XII, 1).

² Jaroslav Průšek, *O čínském písemnictví a vzdělanosti*, DP, Praha 1947, 70n. Odteraz iba Průšek.

³ Do češtiny Konfúciovu knihu *Hovory* (Lun-jü) pod názvom *Hovory Konfuciovy* preložil J. Průšek. Preklad vyšiel v Prahe r. 1940.

„Čung-kung sa pýtal na ľudskosť. Majster odpovedal: ‚Keď vyjdeš z domu, správaj sa, ako keby si bol v prítomnosti vzácneho hosta; keď spravuješ ľud, konaj, ako keby si vykonával veľkú obeť; nerob iným, čo nechceš, aby iní robili tebe‘“ (XII, 2).

„Majster povedal: ‚Pevný, rozhodný, prostý a málovravný má blízko k ľudskosti‘“ (XIII, 27).

Druhou morálnou vlastnosťou, ktorá sa spomína spolu s ľudskosťou predovšetkým v neskorších dobách, je spravodlivosť (i): lepšie by bolo prekladať ju ako správnosť.

„Dokonalý človek si vezme úrad a robí, čo je správne, aj keď je mu jasné, že Cesta nezvíťazí“ (XVIII, 7).⁴

„Majster povedal: ‚Dokonalý človek vie, čo je správne; malý človek vie, čo je prospešné‘“ (IV, 16).⁵

Tretou vlastnosťou nerozlučne spojenou s charakterom čínskeho človeka je synovská láska (siao). O nej neskoršie; práve svojským spôsobom vysvetľovaná synovská láska stala sa alfou a omegou konfuciánskej morálky.

Posledné tri len uvedieme: priamosť (č'), nesebeckosť (šu) a lojalita (čung).

Konfúciova morálka je neutilitaristická, principiálna; človek má byť morálny, pretože je to správne, pretože sa to sluší a patrí. Pre zdôvodnenie morálky veľký čínsky filozof nepotreboval nijaký nadprirodzený princíp, princíp ľudskosti mu úplne stačil.⁶

Mencius (asi r. 371 – 289 pred n. l.), jeden z vynikajúcich stúpencov Konfúcia, rozpracúval osobnú etiku ďalej, ale sa snažil aj o vypracovanie spoločenskej a politickej etiky.

Spoločnosť a štát sú určitými formami organizácie. Treba ich riadiť, spravovať. Oprávnenie na to majú len muži vyhovujúci vysokým morálnym požiadavkám: sú to muži vynikajúcich čností i vedomostí. Ten, kto chce byť cisárom, musí byť nevyhnutne mudrcom (šeng), v ktorom sa spája múdrosť (č') s najvyššou mierou čností. Vládcovi, ktorý nemá dostatočnú mieru čností, nebesá odoberú mandát, poverenie k vláde a dajú ho tomu, kto má čnosti v dostatočnej miere. V Menciovom ideálnom štáte je miera čností odstupňovaná. Najvyššie postavení majú byť najčnostnejší.

Na jednom mieste takto píše o potrebe spoločenskej etiky:

„Ľuďom je vlastná morálna prirodzenosť. Ale keby sa len dobre najedli, pohodlne si bývali a nikto by ich neučil, stali by sa podobnými divej zveri. Toho sa obával Šun a ustanovil Sie za ministra výchovy, aby poučil ľudí o ľudských vzťahoch. Medzi otcom a synom má byť láska, medzi vládcom a poddaným

⁴ Cesta (tao) je veľmi zložitý a pritom základný pojem čínskej filozofie. Vyjadruje mravnosť, prírodný kolobeh, poriadok, prvý princíp atď. Záleží na kontexte.

⁵ Fan Čch', Jen Jüan a Čung-kung boli Konfúciiovými žiakmi.

⁶ Konfúcius uznáva ideu neba, ale to nebo je, zdá sa „viac symbolom, stelesnením svetového morálneho poriadku než osobným bohom“. (Průšek, 46.) Z kontextu *Hovorov* nevyplýva jasne či nebo zasahuje do ľudských záležitostí alebo nie (porovnaj názor Boddeho vo Fung Yu-lan, vol. I, 57).

správnosť, medzi mužom a ženou pozornosť k svojim rôznym poslaniam, medzi starším a mladším správny poriadok, medzi priateľmi dôvera.“⁷

Konfuciánska filozofia nebola ani zďaleka najvplyvnejšou filozofiou tých čias v Číne (od 6. do 2. stor. pred n. l.). V 3. stor. pred n. l. jej dokonca hrozila úplná likvidácia zo strany spomínanej právnickej školy, štátnej filozofie kráľovstva, a potom cisárstva Čchin, ktoré r. 221 pred n. l. po dlhých, desaťročia trvajúcich bojoch zjednotilo Čínu. Konfuciánsku filozofiu zachránilo len krátke trvanie dynastie. Roku 209 vypuklo rozsiahle roľnícke povstanie, ktoré rozbilo ríšu Čchin.

Z najúspešnejšieho roľníckeho vodcu Liou Panga sa stal cisár Kao-cu. Svoju dynastiu pomenoval dynastiou Chan. Sám sa nezaujímal o filozofiu. Keď ho niečo zaujímal, tak len politické učenie taoizmu, ktoré spočívalo v stručnom a jasnom *laissez faire*; svojmu ministrovi Lu Ťia (asi r. 250—175 pred n. l.) povedal, že nepotreboval konfuciánskych klasikov, keď na koni dobýjal impérium. Jeho nasledovníci sa však presvedčili, že z konského chrbta sa Čína nedá spravovať, potrebovali nejaké opraty politické a etické.⁸ Poskytli im ich konfuciáni. Tu treba spomenúť predovšetkým meno Tung Čung-šua (asi r. 179—104 pred n. l.), popredného filozofa na cisárskom dvore, ktorý sa veľmi dobre vyznal v oboch disciplínach. Navrhol cisárovi Wu-timu (r. 140—87 pred n. l.) potlačiť všetky „neortodoxné“ učenia. Wu-ti mu ochotne vyhovel: určitej priazni sa naďalej tešili iba taoisti. Zato sa mu Tung Čung-šu odmenil tým, že oficiálnu konfuciánsku ideológiu upravil po chuti panujúcej dynastii. Nevynechal ani etickú oblasť.

Veľmi zrejme to vidíme na jeho etike spoločenskej. Už sme sa zmienili o synovskej láske. Hovoril o nej Konfúcius i Mencius, pokladali ju za jednu z morálnych vlastností. Konfuciáni doby Čchin alebo Chan v diele *Kniha synovskej lásky* (Siao-ťing), pripisovanej nesprávne Konfúciom žiakovi Ceng-c'ovi, urobili z nej základ všetkých čností. Podľa tejto knihy synovská láska začína službou rodičom, pokračuje službou panovníkovi a končí vlastnou dokonalosťou.⁹

Videli sme, že Mencius tiež hovorí o otcovi a synovi, o vládcovi a poddanom. Ale medzi nimi je láska, respektíve správnosť; v *Knihe synovskej lásky* je už služba. U Tung Čung-šua je to, vyslovene podriadenosť, je to vyzdvihovanie otca, ponížovanie syna, vyzdvihovanie panovníka a ponížovanie poddaného. Tung Čung-šu je pôvodcom teórie „troch pút“ (san-kang), podľa ktorej je poddaný podriadený vládcovi, syn otcovi a manželka mužovi.¹⁰ Zbytočné bolo v ďalšom vývoji konfuciánskej etiky hovoriť o ľudskosti alebo správnosti — základoch morálky hlásanej Konfúciom a Menciom — na ich miesto nastúpila synovská láska (v skutočnosti bezpodmienečná poslušnosť voči rodičom) a lojalita (v sku-

⁷ Mencius III a, 4. Šun je jedným z legendárnych cisárov. Podľa tradície panoval v rokoch 2255—2205 pred n. l. Pravda, nie je to nijako dokázateľné.

⁸ K. S. Latourette, *The Chinese. Their History and Culture*, Macmillan, New York 1934, 105. Odtiaľ iba Latourette.

⁹ Fung Yu-lan, vol. I, 361.

¹⁰ Tamtiež, vol. II, 42—43; tiež Chou Waj-lu a iní, *Súhrnné dejiny čínskej filozofie* (Čung-kuo s'-siang chung-š'), zv. 2a, Peking 1950, 110—111.

točnosti bezpodmienečná poslušnosť poddaného panovníkovi a nižšie postaveného vyššie postavenému). Medzi mužom a ženou prestala platiť „pozornosť k svojim rôznym poslaniam“, ženy sa stali slúžkami mužov. Mali cenu len vtedy, keď boli mužom bezpodmienečne verné, mužov však vernosť nezaväzovala, lebo čínska spoločnosť bola polygamická.

Doba o ktorej práve hovoríme, doba na rozhraní nášho letopočtu, je veľmi dôležitá pre celkový vývoj Číny. Vtedy sa vykryštalizovala stará čínska kultúra a jej najpodstatnejšie znaky. Až chanská kultúra je čínskou kultúrou v pravom slova zmysle. Kultúra doby predchanskej (pred r. 206 pred n. l.) má ešte niektoré prvky, ktoré ostali typickej čínskej kultúre cudzie. Čínsky štát, hospodárstvo, spoločenská organizácia, konfuciánska filozofia (odlišná od Konfúciovej) i etika vznikli práve v tomto období. Preto sa pri nej dlhšie zastavíme.¹¹

Teória „troch pút“ znamenala smrť individua. Urobila zo synov poslušné nástroje v rukách otcov, z otcov poslušné báby v rukách dedov a pradedov. O ženách sme už hovorili. Do jej vleku sa dostal rodinný a spoločenský život. V tomto období sa sankcionoval čínsky rodinný a vládny byrokratický systém.

Zvyčajne u všetkých národov sveta na určitom stupni vývoja je rodina základnou spoločenskou jednotkou. Ale v Číne znamenala omnoho viac; rodina ako jednotka politická u iných národov neznamena takmer nič, ale v Číne áno, lebo rodiny boli zväčša veľmi početné, neraz bola rodina správnou jednotkou, napr. osadenstvo jednej dediny tvorili z prevažnej časti členovia jednej rodiny. Spisovateľka Ting Ling (nar. 1907) spomína, že ich rodina mala tritisíc členov.¹² Tieto veľké spoločenské žili spolu; hoci oddelene v tom zmysle, že mali osobitné kuchyne a obytné miestnosti. Hlavou bol najstarší, ak sa nerozhodlo inak. Preto sa stávalo, že záležitosti správne, politické a hospodárske v menších meradlách boli záležitosťami rodinnými. Z toho vyplývali postuláty a dôsledky etickej povahy. Každý člen rodiny sa musel stavať za svoju rodinu, musel sa starať o jej hmotné povznesenie a nepísaným pravidlom sa stávalo, že dobrý príslušník sa staral o hmotné a iné povznesenie rodiny i takým spôsobom, ktorý nezodpovedal mravným normám. Rodinkárstvo, protekcia, presadzovanie úzkych rodinných záujmov za každú cenu bolo tam všeobecným javom.

Pre ilustráciu azda postačí jeden markantný prípad. Stal sa na začiatku chanskej doby v rodine cisára Kao-cu. Ako sme už videli, jeho rodina sa menovala Liou. Rodina jeho ženy sa volala Lü. Keď Kao-cu zomrel, cisárovná Lü aj napriek protestom zo strany rodiny Liou presadila na trón svojho syna — vtedy ešte malé dieťa — a stala sa regentkou. Neskôršie ho oženila s dievčaťom zo svojej rodiny, a hoci bol pravdepodobne neplodným, po jeho smrti vyhlasovala za cisárov chlapcov, o ktorých tvrdila, že sú jeho potomkami. A nielen to. Do najvyšších úradov v krajine dosadzovala príslušníkov svojej rodiny. Všetko jej úsilie a všemožné intrigy mali za cieľ dostať trón do rúk svojej rodiny. Ale po jej smrti sa príslušníci rodiny Liou ukázali obratnejšími, rodinu Lü vyhubili

¹¹ O filozofii tejto doby píše podrobne T. Pokora v článku *Dôležitá křižovatka čínské filosofie*. Filosofický časopis X, 1 (1962), 52—67.

¹² Ting Ling, *Moja sved' (Wo-ti c'-paj)*, *Vybrané diela Ting Ling* (Ting Ling süan-ti). Šanghaj 1935, 149.

do posledného človeka a posadili na trón príslušníka svojej rodiny.¹³ Tieto činy by boli v čase pred chanskou dobou nemožné, lebo až do vytvorenia jednotného čínskeho impéria králi si vyberali manželky na cudzích územiach. Na ich dvoroch potom nedokázali byť dostatočne silné, lebo nemal za nimi kto stáť. Tieto činy sa stali veľmi častými v dobách neskorších a opakovali sa až do zvrhnutia poslednej mandžúskej dynastie (r. 1911).

Rodina mala v spoločnosti také vážne postavenie, že celý čínsky štát sa pripodobňoval veľkej rodine. Na čele stál cisár, ktorého pokladali za otca všetkého ľudu a syna nebies.

Čína bola spravovaná zložitým byrokratickým systémom. Úradníci sa vyberali štátnymi skúškami. Skúšali ich z konfuciánskych kníh; museli vedieť skladať eseje a básne predpísaných foriem. Na skúšky sa bolo treba pripravovať mnoho rokov, niekedy celé desaťročia. K získaniu najvyššej hodnosti doktora (fin-š') sa často prihlasovali aj starci. Štúdium len a len konfuciánskej filozofie malo za následok stereotypnosť v myslení, prílišnú úzkosť obzoru; tradičný prístup k štúdiu, k riešeniu rozličných otázok znemožňoval tvorivý rozlet, všade sa začala hlásiť stagnácia. Dlhé štúdium týmto ľuďom umožnilo výborne sa zoznámiť aj s etickými teóriami, ale spoločnosť ich nútila uskutočňovať v praxi predovšetkým etiku vyplývajúcu z „troch pút“, a tá bola etickou zväčša v negatívnom zmysle.

Jednotlivec sa stal bezmocným. Mohol vyniknúť len vtedy, keď za ním stála rodina, vplyvní priatelia, hospodárska alebo politická moc. Nikdy sa nemohol postaviť proti spoločnosti.

Nemnohým novým sa konfuciánska etická teória obohatila neskoršie. To najpodstatnejšie sme sa o nej už dozvedeli, preto si jej ďalší vývoj nemusíme všimnúť. Stačí hádam poznamenať, že filozofi ďalších stáročí veľmi prízvukujú potrebu „duchovného sebazdokonaľovania“ (pod vplyvom budhizmu), ich teórie sú subtilnejšie, zato však obskúrnejšie, ťažko zrozumiteľné a mystifikujúce.¹⁴

*

Od prvého storočia pred n. l. až po koniec devätnásteho storočia n. l. si málokto dovoľil kritizovať ortodoxné konfuciánske učenie, nevynímajúc ani etiku.

Na konci devätnásteho storočia vplyvom európskeho myslenia sa objavilo niekoľko ľudí, medzi iným z radov socialistov a anarchistov.¹⁵

Ale tvrdý a nelútostný boj začal až v predvečer Hnutia 4. mája 1919, ktoré vytvorilo hranice medzi starou a novou Čínou. Toto hnutie predstavovalo veľkú dejinnú arénu, na ktorej sa stretali protichodné tendencie, dialekticky sa rodilo nové a odumieralo staré. Vtedy začala vznikať nová Čína.

Vo filozofickej oblasti sa viedol hlavný nápor proti konfucianizmu; mimoriadne silné údery boli zasadzované konfuciánskej etike.

Boj proti konfuciánskej etike začal Čchen Tu-siou (1879–1942), profesor

¹³ Latourette, 106–107.

¹⁴ Napr. etické učenia bratov Čchengovcov – Čcheng Chaa (1032–1085) a Čcheng Iho (1033–1108) a najmä Ču Siho (1130–1200).

¹⁵ Chow Tse-tsung, *The May Fourth Movement. Intellectual Revolution in Modern China*. Harvard University Press, Cambridge 1960, 300. Odteraz iba Chow Tse-tsung.

Pekingskej univerzity, zakladateľ prvého marxistického krúžku v Číne (1920) a generálny tajomník KS Číny v rokoch 1921—1927. Najdôraznejšie proti nej vystúpil v článku *Konfúciove zásady a dnešný život* (Kchung-c'-č-tao jü sien-taj šeng-chuo) z konca roku 1916.¹⁶ Vtedy ešte nebol marxistom.

Vychádzal z radikálne buržoáznych pozícií a útočil na konfuciánsku morálku ako na výplod feudálnej spoločnosti. Prízvukoval predovšetkým potrebu ekonomickej a osobnej samostatnosti ako nevyhnutného predpokladu pre vytvorenie morálky vyhovujúcej novým potrebám. Staval sa proti ideí absolútnej podriadenosti detí rodičom, žien mužom; najviac pozornosti venoval ženskej otázke, lebo ženy najťažšie niesli následky vyplývajúce z „troch pút“.

Čchen Tu-siou v článok bol výzvou a direktívou. V Číne sa začali v širokej miere ozývať protikonfuciánske hlasy. S veľkým úspechom vystúpil inak dosť neznámy filozof Wu Jü (1871—1949). Predtým celé desaťročie študoval právo a politické teórie v Japonsku, zaujímal sa o čínsku a európsku filozofiu, študoval čínske právo, zvyky a inštitúcie. Vo svojich presvedčivých článkoch veľmi vehementne odsudzoval konfucianizmus i jeho etiku. Je celkom prirodzené, že najväčšími napadal ideu synovskej lásky a s ňou spojenú ideu lojality.¹⁷

Najúčinnejšie proti konfuciánskej etike vystúpil zakladateľ modernej čínskej literatúry a vynikajúci mysliteľ Lu Süň (1881—1936). Skoro dvadsať rokov sa Lu Süň pripravoval na tento útok. Pravda, nemal to byť iba útok na konfuciánsku etiku, ale na všetko zlé a prehnité v kultúrnom, politickom a hospodárskom dedičstve Číny. No treba podotknúť, že práve etiku začal študovať najskôr a proti nej aj najskôr vystúpil. Asi r. 1899 si ako prvú západoeurópsku vedeckú prácu prečítal knihu anglického filozofa Thomasa Huxleyho (1825—1895) *Evolution and Ethics* (Evolúcia a etika) v preklade čínskeho učenca a popularizátora filozofickej literatúry Jen Fua (1854—1921). Preklad vyšiel r. 1895 a 1898. Jen Fu v ňom tiež stručne oboznamoval čínskych čitateľov s obsahom Darwinovej práce *Origin of Species* (O pôvode druhov), Spencerovej *Synthetic Philosophy* (Syntetickej filozofie), aj s učením Sokrata, Platóna, Aristotela a iných antických filozofov. Najväčšími na neho zapôsobil Darwin; na celé tri desaťročia sa stal presvedčeným evolucionistom.¹⁸

Za dvadsať rokov usilovného štúdia sa dobre zoznámil s veľkými predstaviteľmi európskej literatúry; hneď od začiatku mu učarovali predstavitelia európskeho romantizmu, Byron, Shelley, Puškin, Lermontov, Miczkiewicz, Petöfi a iní.¹⁹ Ich poézii sa napr. v ruštine hovorí satanská poézia, satanská preto. lebo sa ňou postavili proti spoločnosti, ako sa satan postavil proti bohu. Lu Süňovi sa na nej páčil duch odporu, výrazný individualizmus, ktorý čínska spoločnosť potláčala a konfuciánska etika zavrhovala. Oslobodenie osobnosti bolo prvým predpokladom, jedinečná osobnosť mohla potom úspešne bojovať so všetkými bôžikmi a modlami svojho priestoru, pomôcť pri vytvorení podmienok, ktoré by

¹⁶ Článok bol uverejnený v časopise Nová mládež (Sin čching-nien), II, 4 (dec. 1916), 3—4.

¹⁷ Chow Tse-tung, 304.

¹⁸ V. F. Sorokin, Formirovanie mirobozrenija Lu Siňa, Moskva 1953, str. 12—14.

¹⁹ Pozri Lu Süň, O sile marrovskej poézie (Mo-luo š'-li-süe), Výber z novodobej čínskej

pomohli likvidovať veľké rodiny, zničiť vládny byrokratický systém, zaviesť nový spoločenský poriadok, vychovať nových ľudí, vytvoriť novú morálku.

Lu Sün najviac času venoval dôkladnému štúdiu čínskej literatúry a dejín. Veľmi ho zaujali najmä diela napísané v 3. a 4. stor. n. l. po rozpade chanského impéria — tvorcu konfuciánskej ortodoxie —, keď sa kritika konfuciánstva a jeho etiky prejavovala pomerne silno. Podrobne študoval diela básnika Ťi Kchanga (233—263), v ktorých sa zoznámil s heretickými názormi na oficiálnu historiografiu, s útokmi na oficiálnu ideológiu. V čínskych dejinách a v literatúre našiel argumenty, ktoré v jeho satirickom, často až v aforistickom podaní (v tom ho doteraz v modernej čínskej literatúre i filozofii nik neprekonal) pôsobili ako rozbušky, roznecujúce pušný prach a dynamit zatiaľ nejasných rebelantských myšlienok driemajúcich najmä v mladých ľuďoch, pomáhali čínskym revolucionárom vyhodiť do povetria starý režim a vytvoriť novú Čínu.

Lu Sün bol neznámym človekom do r. 1918. Poznalo ho len niekoľko priateľov. Ale stačilo, aby v *Bláznovom denníku* (Kchuang-žen ž'-fi) odsúdil konfuciánsku spoločnosť ako „ľudožrútsku“, a tým istým epitetom označil aj jej etiku, a zrazu sa na neho sústredila pozornosť všetkých, ktorí chceli podťať nohy najväčšiemu bôžikovi svojho priestoru. Nik pred ním necharakterizoval formalistickú etiku, zakrývajúcu sa plášťom „ľudskosti“, „spravodlivosti“ a „mravnosti“ (žen-i tao-te) tak výstižne²⁰

Ale ešte výstižnejšie a predovšetkým konkrétnejšie odsúdil jej vplyv na spoločnosť i na jednotlivca vo svojom najzávažnejšom umelecko-filozofickom diele *Pravdivý príbeh A Q* (A'Q čeng-čuan) z r. 1921.²¹ *Pravdivý príbeh A Q* nie je len literárnym dielom. Vyhovuje špecifickým požiadavkám poviedkového žánru, autor v ňom vedel svoje rozsiahle skúsenosti a vedomosti — z dejín i zo súčasnosti — vliať do formy umeleckých obrazov, umelecké obrazy zaranžovať do pôsobivých konštelácií, ale je to aj dielo neobyčajne silno filozoficky a historicky podfarbené, je napísané vo forme biografie, obľúbeného žánru čínskej historiografie, je plné hlbokých myšlienok; najlepšie mu porozumieme, ak sa naň dívame zo všetkých týchto hľadísk.

Hlavnou postavou poviedky je A Q, typický predstaviteľ „duše čínskeho človeka“ starých generácií, výplod starej čínskej kultúry.

Celý svet pozná termín „oblomovčina“. Oblomovčina ako jav sociálny a mo-

literárnej kritiky (Čung-kuo tin-taj lun-wen süan), zv. 2, Peking 1959, 786—821. Marr bol indický boh skazy a deštrukcie. Článok bol napísaný r. 1907 a začína mottom z Fr. Nietzscheho (1844—1900): „Ten, kto ukázal na staré počiatky, bude vedieť hľadať aj pramene budúcnosti, aj nové počiatky. Bratia moji, nebude to dlho trvať a vzniknú nové národy a nové pramene potečú do nových hlbok.“ Pozri *Also sprach Zarathustra* III, Nietzsches Werke in zwei Bänden, Das Bereländ-Buch, Salzburg 1952, 484. Lu Sün prekladal výraz *nové národy* (neue Völker) ako *nový život*.

²⁰ Preklad tohto diela je v Lu Sün, *Oheň a kvety*, preklad Berty Krebsovej a Anny Vlčkovej, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1960, 31—42. Berta Krebsová je autorkou významnej práce *Lu Sün sa vie et son oeuvre*, vydanej ako supplementum časopisu *Archiv orientální* r. 1953. Je to prvá závažná práca o Lu Sünovi mimo hraníc Číny.

²¹ Lu Sün, *Oheň a kvety*, 71—114.

rálny bola typická pre staré Rusko predrevolučných čias. V novej Číne je rozšírené slovo a-kuej-ču-i, ktoré analogicky k oblomovčine by sme mohli prekladať ako akuejčina; je vyjadrením širokého súboru predovšetkým morálnych javov typických pre starú konfuciánsku Čínu najmä v najvyššom štádiu jej rozkladu. Je produktom konfuciánskej etiky a konfuciánskej spoločnosti. Celé tisícky strán boli už hádam popísané o A Q a časť z nich o akuejčine, ale zatiaľ chýba štúdia druhu, akú o oblomovčine napísal N. A. Dobroľubov (1836—1861).²² Akuejčina ako veľmi dôležitý jav spoločenský a etický sa neskúmal dostatočne v širokých perspektívach.

Obraz A Q sa v Lu Sünovej mysli črtal niekoľko rokov²³ a predstava o akuejčine ešte dlhšie. Už na začiatku storočia sa zamýšľal nad nedostatkami čínskeho národného charakteru.²⁴ Výsledkom bolo dielo gončarovovského dosahu, hoci rozsahom je menšie než *Maupassantova* (1850—1893) *Guľôčka*.

Jednou z príčin akuejčiny je slabosť, bezmocnosť v každom ohľade. Od r. 1839 sa Čína ľahko stala korisťou cudzích veľmocí, až sa koncom minulého storočia stala závislou polokoloniálnou krajinou. A Q je biedny nádenník, nemá ani svoj domček, každý mu ubližuje a zneužíva ho.

Lenže slabosť, i keď charakterizuje akuejčinu, ešte akuejčinu nerobí. Robí ju spokojnosť. Zdá sa to byť čudné, ale vo vtedajších podmienkach to bolo celkom pochopiteľné; slabosť nemohla Číňanom prekážať v sebaklame, v povyšovaní sa. Veď celých tritisíc rokov boli presvedčení, že ich vlasť je Krajinou stredu (Čung-kuo), Krajinou stredu preto, lebo všade vokol sú iba barbari. Až do novej doby sa nazdávali, že ich „duchovná civilizácia“ (ťiang-šen wen-ming) predstihuje všetko na svete. Uznávali, že Európa i Amerika je ďalej v oblasti techniky, hospodárstva a vojenstva, ale vždy si mysleli, že v hierarchii hodnôt stoja vyššie, veď duša je viac než telo a duch viac než hmota. A Q zbili iní ľudia; mrzelo ho to a bolelo. Ale iba chvíľku. Keď sa mu stratili z dohľadu, nadobudol pocit úľavy a zabudnutia. Pomyslel si, že ho zbil jeho naničhodný syn (hoci nijakého nemal, ale bezťak je otec všetko a syn nič) a uspokojil sa, dokonca si navrával, že ho to morálne povznieslo.

S povýšenosťou súvisí tzv. filozofia morálnych víťazstiev. Čína prehrávala vojnu za vojnu, bola donucovaná podpisovať potupné nerovnoprávne zmluvy s agresormi, ale čínska vládnúca trieda to nemrzelo. Bola presvedčená o svojej nadradenosti, porážky sa pokladali za víťazstvá vyššieho druhu. Keď zbili A Q, on sa vždy prebojoval k pocitu vlastného víťazstva.

Spokojnosť s vlastným stavom, filozofia morálnych víťazstiev, znemožňovali v čínskej spoločnosti boj za nové, boli na prekážku revolučnému daniu. Lahostajnosť a odpor voči revolúcii, ba voči každej zmene je tiež typickým prejavom akuejčiny. Revolúcia — poprenie lojality a synovskej lásky, ak máme na mysli

²² N. A. Dobroľubov, *Čo je to oblomovčina?, Problémy a postavy ruskej literatúry*, SVKL, Bratislava 1959, 57—100.

²³ Lu Sün, *O literatúre* (Lun wen-süe), Peking 1959, 29.

²⁴ Sü Šou-šang, *Môj známy Lu Sün* (Wo suo žen-š' -ti Lu Sün), Peking 1953, 18.

ľudské vzťahy, prehodnotenie hodnôt, ak máme na mysli hospodárske a politické vzťahy, bola pre nich amorálnym bahnom, neblahým zasahovaním do zákonov, ktoré formulovali starí mudrci.

Akuejčina sa prejavuje aj v iných vlastnostiach individuálneho a spoločenského charakteru, v poverčivosti, pokrytectve, bezohľadnosti voči slabším, v slepej viere v ortodoxiu.

Akuejčina bola nesmierne závažnou prekážkou pre Čínu na ceste pokroku. Je veľkou Lu Sünovou zásluhou, že na ňu prvý veľmi dôkladne poukázal a proti nej v celom svojom diele neúnavne bojoval.

To čo Voltaire (1694—1778) znamenal pre Francúzsko a pre ostatný svet v boji proti etike katolíckej cirkvi, znamenal Lu Sün pre Čínu v boji proti konfuciánskej etike. S Voltairom mohol celkom dobre volať *Écrasez l'infâme*; Lu Sün to i robil, iba inými slovami. O ňom mohol Saint-Beuve (1804—1869) povedať to isté, čo povedal o Voltairovi: *Il avait le diable au corps*,²⁵ diavla, ktorý sa postavil proti bohu svojej krajiny.

Proti akuejčine sa v Číne bojovalo celé desaťročia. Spisovateľ Pa Ťin (nar. r. 1905) v tomto duchu napísal román *Rodina* (Ťia),²⁶ odsudzovali ju nielen spisovatelia, ale aj pokrokoví politici, filozofi a kultúrni pracovníci. Tento boj nie je ani teraz skončený. Vo vydaní z r. 1957 píše autori *Dejín novej čínskej literatúry* (Čung-kuo sien-taj wen-süe-š') vydané v Čchang-čchune, str. 225:

„Medzi nami ešte niekedy môžeme vidieť A Q ako si vykračuje so spokojnou tvárou, nedovoľuje nikomu hovoriť, že je „plešivý“, myslí si o sebe, že je „prvý“, pre iných má len „vy ste proti mne nuly“, proti novému cíti odpor, je za vykoŕenenie „každej herézy“, je konzervatívny, bezdôvodne namyslený a plný sebaklamu...“

Teda kritika akuejčiny a konfuciánskej etiky je aj dnes v čínskej spoločnosti aktuálna.

ZA KONKRÉTNÍ VÝZKUM NÁBOŽENSKÝCH PŘEŽITKŮ

NÁVRH PLÁNU SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU KULTURNÍ REVOLUCE SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K PŘÍČINÁM RELIGIOZITY

IVAN SVITÁK

XII. sjezd KSČ věnoval velkou pozornost otázkám průběhu kulturní revoluce v Československu. Vycházejíce z myšlenek sjezdových usnesení předkládáme návrh plánu sociologického výzkumu kulturní revoluce se zvláštním zřetelem k religiozitě, který byl vypracován v r. 1959, avšak dosud se neuskutečnil.

²⁵ Saint-Beuve, *Portraits of the Eighteenth Century*, New York 1905, vol. I, 196.

²⁶ Pa Ťin, *Rodina*, do češtiny přeložili M. Ryšavá a O. Král, SNKLHU, Praha 1959.